

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут бізнесу економіки та менеджменту
Кафедра фінансових технологій і підприємництва

«До захисту допущено»

Завідувачка кафедри, д.е.н, проф.

Лариса ГРИЦЕНКО

(підпис)

« _____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавр

зі спеціальності 072 Фінанси банківська справа та страхування,

освітньо-професійної програми «Банківська справа»

(назва програми)

на тему: «Сучасний стан та тенденції розвитку місцевих фінансів»

Здобувача групи Бс-01а

(шифр групи)

Шищенко Вадима Івановича

(прізвище, ім'я, по батькові)

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.

Використання інших ідей, результатів і текстів інших авторів мають
посилання на відповідне джерело.

Вадим Шищенко

(підпис)

(Ім'я та ПРІЗВИЩЕ здобувача)

Керівник д.е.н., доцент Андрій СЕМЕНОГ

(посада, наукова ступінь, вчене звання, Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

(підпис)

2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут бізнесу економіки та менеджменту
Кафедра фінансових технологій і підприємництва

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувачка кафедри, д.е.н, проф.

_____ Лариса ГРИЦЕНКО

(підпис)

« ____ » _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ

до кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня бакалавра
Здобувача групи Бс-01а інституту ННІ БіЕМ
спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування

Шищенко Вадима Івановича

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

Тема роботи «Сучасний стан та тенденції розвитку місцевих фінансів»

Затверджено наказом по СумДУ № 0580-VI від «24» травня 2024 р.

Термін здачі здобувачем завершеної роботи «11» червня 2024 р.

Вихідні дані до роботи: аналіз відомостей про бюджети Сумської та Івано-Франківської ОТГ. Аналіз ситуації місцевим бюджетів в умовах децентралізації, аналіз формування місцевих бюджетів

Зміст основної частини роботи (перелік питань для розроблення): розглянути теоретичні засади функціонування місцевих фінансів; Аналіз стану місцевих бюджетів в умовах децентралізації, порівняння бюджетів міст Суми та Івано-Франківськ; вдосконалення управління місцевими бюджетами; зарубіжний досвід управління місцевими фінансами та можливості його імплементації в Україні;

Дата видачі завдання: «08» квітня 2024 р.

Керівник _____ д.е.н., доцент Андрій СЕМЕНОГ

(посада, наукова ступінь, вчене звання, ім'я ПРІЗВИЩЕ)

(підпис)

Завдання прийнято до виконання «08» квітня 2024 р

_____ Вадим ШИЩЕНКО

(підпис) (Ім'я та ПРІЗВИЩЕ здобувача)

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня бакалавра

на тему:

«Сучасний стан та тенденції розвитку місцевих фінансів»

(назва кваліфікаційної роботи)

Шишенка Вадима Івановича

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача)

Сучасний стан та тенденції розвитку місцевих фінансів –
Кваліфікаційна робота бакалавра.

Сумський державний університет, Суми, 2024.

У роботі досліджено теоретичні засади функціонування місцевих фінансів, проаналізовано сучасний стан місцевих фінансів та запропоновано напрями вдосконалення управління місцевими фінансами. В результаті дослідження визначено економічну сутність та роль місцевих фінансів, структуру та джерела їх формування, особливості нормативно-правового регулювання. Проведений аналіз видатків місцевих бюджетів Сумської та Івано-Франківської територіальних громад. Узагальнення зарубіжного досвіду управління місцевими фінансами дозволило сформулювати пропозиції щодо розширення ресурсної бази місцевих бюджетів та підвищення ефективності й прозорості використання їх коштів. Одержані результати можуть бути використані органами місцевого самоврядування при управлінні місцевими фінансами для вдосконалення співпраці з місцевими бюджетами.

ABSTRACT

Current State and Development Trends of Local Finances. – Bachelor's thesis.

Sumy State University, Sumy, 2024.

The thesis explores the theoretical foundations of local finance functioning, analyzes the current state of local finances, and proposes directions for improving local finance management. As a result of the research, the economic essence and role of local finances, the structure and sources of their formation, and the peculiarities of regulatory and legal regulation were determined. The analysis of revenues and expenditures of local budgets serviced by National banks made it possible to assess the bank's role in the development of local finances. The generalization of foreign experience in local finance management allowed forming proposals for expanding the resource base of local budgets and increasing the efficiency and transparency of their funds' use. The first section of the thesis covers the theoretical aspects of local finance functioning, including their economic nature, role, structure, sources of formation, and legal regulation in Ukraine. The third section examines foreign experience in local finance management and the possibilities of its implementation in Ukraine, offering recommendations for expanding the resource base of local budgets and improving the efficiency and transparency of their funds' utilization. The obtained results can be used by local governments in managing local finances to enhance cooperation with local budgets. The proposed measures aim to strengthen the financial capacity of local budgets, increase their autonomy and efficiency, and promote the socio-economic development of territories. The thesis contributes to the theory and practice of local finance management, offering relevant proposals for improving the interaction of local budgets in the context of decentralization.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ	8
1.1 Економічна сутність та роль місцевих фінансів	8
1.2 Структура та джерела формування місцевих фінансів	10
1.3 Нормативно-правове регулювання місцевих фінансів в Україні	13
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ	17
2.1 Аналіз стану місцевих бюджетів в умовах децентралізації	17
2.2 Порівняння місцевих бюджетів міста Суми та міста Івано-Франківськ	19
2.3 Оцінка ролі державних банків у розвитку місцевих фінансів	22
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ ФІНАНСАМИ	32
3.1 Зарубіжний досвід управління місцевими фінансами та можливості його імплементації в Україні	32
3.2 Розширення ресурсної бази місцевих бюджетів	35
3.3 Підвищення ефективності та прозорості використання коштів місцевих бюджетів	39
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах фінансової децентралізації в Україні значно зростає роль місцевих фінансів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територій. Ефективне функціонування місцевих фінансів є запорукою успішної реалізації покладених на органи місцевого самоврядування завдань щодо надання суспільних послуг та забезпечення добробуту населення. Водночас, управління місцевими фінансами в Україні стикається з низкою проблем, зокрема недостатністю фінансових ресурсів, низькою ефективністю їх використання, залежністю від міжбюджетних трансфертів тощо. Відтак, дослідження сучасного стану місцевих фінансів та пошук напрямів удосконалення управління ними є актуальним науково-практичним завданням.

Об'єктом дослідження є процес функціонування та розвитку місцевих фінансів в Україні.

Предметом дослідження є фінансові відносини, що виникають у процесі формування, розподілу та використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження сучасного стану місцевих фінансів в Україні та розробка пропозицій щодо вдосконалення управління ними на основі вивчення діяльності ПриватБанку у сфері обслуговування місцевих бюджетів.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- розкрити економічну сутність та роль місцевих фінансів;
- дослідити структуру та джерела формування місцевих фінансів;
- проаналізувати нормативно-правове регулювання місцевих фінансів в Україні;

- надати загальну фінансово-економічну характеристику децентралізації місцевого бюджету;
- проаналізувати витрати місцевих бюджетів Сумської та Івано-Франківської територіальної громади;
- оцінити роль державних банків у розвитку місцевих фінансів;
- узагальнити зарубіжний досвід управління місцевими фінансами та можливості його імплементації в Україні;
- обґрунтувати напрями розширення ресурсної бази місцевих бюджетів;
- запропонувати заходи щодо підвищення ефективності та прозорості використання коштів місцевих бюджетів.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняння, графічний, табличний методи, методи фінансового аналізу.

Інформаційну базу роботи склали нормативно-правові акти України, дані Державної казначейської служби України, Міністерства фінансів України, монографії, наукові публікації у періодичних виданнях, матеріали науково-практичних конференцій, ресурси мережі Інтернет.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані заходи можуть бути використані органами місцевого самоврядування при управлінні місцевими фінансами для вдосконалення співпраці з місцевими бюджетами.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ

1.1 Економічна сутність та роль місцевих фінансів

Місцеві фінанси є невід'ємною складовою фінансової системи країни та відіграють ключову роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку територій. Вони являють собою сукупність фінансових відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування для виконання покладених на них функцій і завдань.

Економічна сутність місцевих фінансів полягає в тому, що вони є інструментом перерозподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу на рівні територіальних громад. За допомогою місцевих фінансів здійснюється мобілізація, розподіл і використання фінансових ресурсів з метою забезпечення надання суспільних послуг населенню, фінансування місцевих програм розвитку, утримання об'єктів соціальної інфраструктури тощо[11, с. 296].

Основними функціями місцевих фінансів є[3]:

1. Фіскальна функція - полягає у формуванні фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування за рахунок місцевих податків і зборів, доходів від комунальної власності, міжбюджетних трансфертів тощо.

2. Розподільча функція - забезпечує розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів між різними напрямками видатків місцевих бюджетів відповідно до пріоритетів соціально-економічного розвитку територій.

3. Контрольна функція - передбачає здійснення фінансового контролю за формуванням і використанням коштів місцевих бюджетів, дотриманням фінансово-бюджетної дисципліни, цільовим і ефективним використанням бюджетних ресурсів.

4. Стимулююча функція - полягає у створенні фінансових стимулів для розвитку місцевої економіки, залучення інвестицій, підтримки підприємництва, стимулювання енергоефективності тощо.

Ключова роль місцевих фінансів у розвитку територій зумовлена тим, що вони є основним джерелом фінансування місцевих програм і проєктів, спрямованих на підвищення якості життя населення. Від ефективності функціонування системи місцевих фінансів залежить спроможність органів місцевого самоврядування надавати якісні суспільні послуги, розвивати місцеву інфраструктуру, забезпечувати соціальний захист населення.

В умовах децентралізації роль місцевих фінансів значно зростає, оскільки відбувається передача значних повноважень і фінансових ресурсів на місцевий рівень. Це дозволяє органам місцевого самоврядування самостійно визначати пріоритети розвитку територій, формувати місцеві бюджети з урахуванням потреб громади, підвищувати ефективність використання бюджетних коштів.

Водночас, ефективне функціонування місцевих фінансів потребує формування достатньої дохідної бази місцевих бюджетів, забезпечення їх фінансової автономії та незалежності від державного бюджету. Важливим є також підвищення прозорості та підзвітності місцевих фінансів, залучення громадськості до бюджетного процесу, впровадження програмно-цільового методу бюджетування.

Таким чином, місцеві фінанси відіграють ключову роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку територій, надання суспільних послуг населенню та підвищенні добробуту громадян. Їх ефективне функціонування є запорукою успішної реалізації реформи децентралізації та розбудови спроможних територіальних громад в Україні[24, с. 180].

1.2 Структура та джерела формування місцевих фінансів

Місцеві фінанси є важливою складовою фінансової системи країни, яка забезпечує фінансову основу для функціонування органів місцевого самоврядування та надання ними публічних послуг населенню. Структура місцевих фінансів включає в себе різноманітні елементи, кожен з яких відіграє свою роль у формуванні та використанні фінансових ресурсів на місцевому рівні[17].

Основа місцевих фінансів складають місцеві бюджети. Це фонди грошових коштів, які формуються, розподіляються та використовуються органами місцевого самоврядування для виконання своїх функцій і завдань. Місцеві бюджети є головним інструментом реалізації фінансової політики на місцевому рівні. Вони включають бюджети різних рівнів адміністративно-територіального устрою - областей, районів, міст, селищ, сіл та об'єднаних територіальних громад. За рахунок коштів місцевих бюджетів фінансуються програми соціально-економічного розвитку територій, утримуються заклади освіти, охорони здоров'я, культури, надаються соціальні послуги населенню тощо.

Важливим елементом місцевих фінансів є фінанси комунальних підприємств. Комунальні підприємства є суб'єктами господарювання, які перебувають у власності територіальних громад та здійснюють свою діяльність з метою задоволення потреб населення у житлово-комунальних, транспортних та інших послугах. Фінансові відносини комунальних підприємств включають формування доходів від реалізації продукції та послуг, розподіл прибутку, сплату податків і зборів до місцевих бюджетів, отримання фінансової підтримки з боку органів місцевого самоврядування тощо[35, с. 116].

Ще одним елементом структури місцевих фінансів є місцеві запозичення. Органи місцевого самоврядування мають право здійснювати внутрішні та зовнішні запозичення для фінансування бюджету розвитку та

покриття тимчасових касових розривів. Місцеві запозичення можуть здійснюватися у формі випуску облігацій місцевих позик, отримання кредитів від банківських установ, міжнародних фінансових організацій. Здійснення місцевих запозичень дозволяє залучати додаткові фінансові ресурси для реалізації інвестиційних проектів, розвитку інфраструктури, модернізації комунального господарства тощо.

До структури місцевих фінансів також відносяться фонди грошових коштів органів самоорганізації населення. Органи самоорганізації населення (ОСН) є представницькими органами, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення завдань, передбачених законодавством. ОСН мають власні фінансові ресурси, які формуються за рахунок добровільних внесків фізичних та юридичних осіб, а також коштів місцевих бюджетів, що передаються їм для реалізації повноважень.

Джерела формування місцевих фінансів є різноманітними та включають як власні доходи місцевих бюджетів, так і міжбюджетні трансфери з державного бюджету. Серед власних доходів місцевих бюджетів найбільшу роль відіграють податкові надходження. До місцевих податків і зборів в Україні належать податок на майно (в тому числі плата за землю), єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір. Крім того, до місцевих бюджетів зараховується частина загальнодержавних податків і зборів, таких як податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, акцизний податок, екологічний податок та інші.

Неподаткові надходження також є важливим джерелом формування місцевих фінансів. До них відносяться доходи від використання комунального майна (орендна плата, концесійні платежі), плата за надання адміністративних послуг, штрафи та санкції за порушення законодавства, кошти від продажу землі та нематеріальних активів тощо. Ці надходження

дозволяють збільшити фінансові ресурси місцевих бюджетів та спрямувати їх на вирішення нагальних потреб територіальних громад[5].

Значну роль у формуванні доходів місцевих бюджетів відіграють міжбюджетні трансферти з державного бюджету. В Україні система міжбюджетних відносин базується на принципах субсидіарності, збалансованості та справедливості. Основними видами міжбюджетних трансфертів є базова та реверсна дотації, субвенції на здійснення державних програм соціального захисту, освітня та медична субвенції. Дотації надаються з метою вирівнювання фінансової спроможності місцевих бюджетів, а субвенції мають цільовий характер і спрямовуються на фінансування делегованих повноважень.

Доходи від операцій з капіталом також є джерелом формування місцевих фінансів. До них належать надходження від продажу основного капіталу (комунального майна), землі, нематеріальних активів. Ці доходи мають разовий характер і зазвичай спрямовуються на фінансування капітальних видатків місцевих бюджетів.

Кошти від приватизації комунального майна також можуть бути джерелом надходжень до місцевих бюджетів. Приватизація комунального майна здійснюється з метою підвищення ефективності використання майна територіальних громад та залучення додаткових інвестиційних ресурсів.

Важливим джерелом фінансування місцевого розвитку є гранти та благодійні внески від міжнародних організацій, благодійних фондів, юридичних та фізичних осіб. Ці кошти надаються на безоплатній та безповоротній основі для реалізації соціально значущих проєктів, підтримки ініціатив громадянського суспільства, розвитку інфраструктури тощо.

Незважаючи на різноманітність джерел формування місцевих фінансів, в Україні спостерігається значна залежність місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів з державного бюджету. Частка власних

доходів місцевих бюджетів залишається недостатньою для забезпечення фінансової автономії та самостійності органів місцевого самоврядування. Тому актуальним завданням є зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування шляхом розширення переліку місцевих податків і зборів, удосконалення механізмів їх адміністрування, підвищення ефективності управління комунальним майном та залучення інвестицій.

Таким чином, структура місцевих фінансів в Україні є багатокomпонентною та включає місцеві бюджети, фінанси комунальних підприємств, місцеві запозичення, фонди грошових коштів органів самоорганізації населення. Джерела формування місцевих фінансів є різноманітними та охоплюють податкові і неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, міжбюджетні трансферти, кошти від приватизації комунального майна, гранти та благодійні внески. Зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування потребує подальшого реформування системи місцевих фінансів, розширення повноважень та відповідальності органів місцевого самоврядування у сфері управління фінансовими ресурсами територіальних громад[8].

1.3 Нормативно-правове регулювання місцевих фінансів в Україні

Ефективне функціонування системи місцевих фінансів в Україні потребує належного нормативно-правового забезпечення. Правове регулювання місцевих фінансів здійснюється на основі цілої низки законодавчих та підзаконних актів, які визначають повноваження органів місцевого самоврядування у сфері управління фінансовими ресурсами, регламентують процеси формування, розподілу та використання коштів місцевих бюджетів, встановлюють механізми контролю за дотриманням бюджетного законодавства[15, с. 105].

Конституція України є основоположним документом, який закріплює право територіальних громад на місцеве самоврядування та визначає

матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування. Стаття 142 Конституції України передбачає, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Базовим законодавчим актом, який регулює функціонування місцевого самоврядування в Україні, є Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні". Цей закон визначає систему та гарантії місцевого самоврядування, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Зокрема, стаття 61 цього закону закріплює за органами місцевого самоврядування право самостійно розробляти, затверджувати і виконувати відповідні місцеві бюджети.

Ключовим законодавчим актом у сфері регулювання місцевих фінансів є Бюджетний кодекс України. Цей кодекс визначає засади бюджетної системи України, її структуру, принципи, правові засади функціонування, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства. Бюджетний кодекс встановлює порядок формування доходів та здійснення видатків місцевих бюджетів, розмежовує види доходів і видатків між бюджетами різних рівнів, визначає механізм міжбюджетних трансфертів та регламентує процедуру складання, розгляду, затвердження та виконання місцевих бюджетів[32].

Податковий кодекс України також відіграє важливу роль у регулюванні місцевих фінансів, оскільки визначає перелік місцевих податків і зборів, порядок їх справляння та зарахування до місцевих бюджетів. Згідно з Податковим кодексом, до місцевих податків належать

податок на майно (в тому числі плата за землю) та єдиний податок, а до місцевих зборів - збір за місця для паркування транспортних засобів та туристичний збір. Органи місцевого самоврядування мають право встановлювати ставки місцевих податків і зборів у межах, визначених Податковим кодексом.

Закон України "Про місцеві державні адміністрації" визначає повноваження місцевих державних адміністрацій у сфері бюджету та фінансів. Зокрема, місцеві державні адміністрації забезпечують виконання державних і регіональних програм соціально-економічного розвитку, здійснюють контроль за використанням коштів, виділених з державного бюджету на ці цілі, готують пропозиції щодо формування місцевих бюджетів тощо.

Закон України "Про співробітництво територіальних громад" створює правові умови для співпраці територіальних громад у сфері спільного фінансування проектів регіонального розвитку, реалізації спільних програм і заходів. Цей закон дозволяє об'єднувати фінансові ресурси кількох територіальних громад для вирішення спільних проблем та підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів.

Окремі аспекти функціонування місцевих фінансів регулюються також галузевими законодавчими актами у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства тощо. Ці закони визначають повноваження органів місцевого самоврядування у відповідних галузях, порядок фінансування закладів та установ, що перебувають у комунальній власності[26].

Важливу роль у регулюванні місцевих фінансів відіграють підзаконні нормативно-правові акти - укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. Ці акти деталізують та конкретизують положення законів,

встановлюють механізми їх реалізації, визначають порядок здійснення бюджетних процедур на місцевому рівні.

Органи місцевого самоврядування також мають право приймати власні нормативно-правові акти у сфері місцевих фінансів відповідно до своїх повноважень. Такі акти можуть стосуватися питань затвердження місцевих бюджетів, встановлення ставок місцевих податків і зборів, надання пільг окремим категоріям платників податків, затвердження цільових програм та інвестиційних проектів тощо.

Незважаючи на досить розгалужену систему нормативно-правового регулювання місцевих фінансів в Україні, існує низка проблем, які потребують вирішення. Зокрема, необхідно забезпечити більшу фінансову самостійність органів місцевого самоврядування, розширити їх доходну базу, удосконалити механізми міжбюджетного вирівнювання та стимулювання регіонального розвитку. Крім того, важливо підвищити прозорість та підзвітність у сфері управління місцевими фінансами, посилити громадський контроль за формуванням та використанням коштів місцевих бюджетів.

Підсумовуючи, можна сказати, що нормативно-правове регулювання місцевих фінансів в Україні здійснюється на основі Конституції України, Бюджетного та Податкового кодексів, законів про місцеве самоврядування, місцеві державні адміністрації, співробітництво територіальних громад та інших законодавчих актів. Ці документи визначають повноваження органів місцевого самоврядування у сфері управління фінансовими ресурсами, регламентують процеси формування доходів та здійснення видатків місцевих бюджетів, встановлюють механізми міжбюджетних відносин та фінансового контролю. Водночас, для зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування та підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів необхідно продовжувати удосконалення нормативно-правової бази у цій сфері[19, с. 239].

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ

2.1 Аналіз стану місцевих бюджетів в умовах децентралізації

Бюджетна децентралізація є важливим процесом для підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів. Зміни в Бюджетному та Податковому кодексах та плановані зміни до Конституції України можуть допомогти зміцнити повноваження органів місцевого самоврядування та покращити фінансову стабільність на місцевому рівні. Бюджетна децентралізація спрямовується на покращення якості надання послуг громадянам та на збільшення доходів місцевих бюджетів. Підвищення якості конкретного переліку послуг для громадян є ключовим аспектом у забезпеченні ефективності та успішності бюджетної децентралізації. Цілі, спрямовані на покращення життя громадян та оптимізацію управління ресурсами, повинні бути головним пріоритетом у процесі реформування бюджетної системи [30].

В умовах децентралізації бюджетних фінансових ресурсів реалізуються наступні зміни:

- зміна системи оподаткування, яка передбачає зміну питомих надходжень на користь місцевих бюджетів;

- зміна трансфертної політики, яка не зможе будуватись на радянському принципі «від кожного по можливостям – кожному по необхідності»;

- надання органам місцевого самоврядування більших повноважень в питаннях реалізації різноманітних програм соціально – економічного розвитку [4].

Бюджетна децентралізація в Україні дійсно є важливою темою, яка обговорюється кожен рік у звітах про Основні напрямки бюджетної політики. Цей процес передбачає збільшення повноважень та фінансової самостійності органів місцевого самоврядування. Однак, за останні роки

спостерігається певний дисонанс між оголошеними намірами у сфері бюджетної децентралізації та реальними діями влади. Необхідно постійно вдосконалювати механізми бюджетної децентралізації та забезпечити їх ефективне впровадження для зміцнення регіонального розвитку у країні.

На даний час в рамках реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні проводиться активна робота по формуванню спроможних територіальних громад. Бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. В результаті забезпечується виконання одного із напрямків реформи міжбюджетних відносин – перехід від триступеневої до двоступеневої бюджетної системи [21].

В умовах війни, починаючи з 2022 року, децентралізація місцевих бюджетів продовжується. Понад 70% (1009) територіальних громад, не зважаючи на велику війну, знаходяться в діапазоні високого, оптимального, задовільного рівнів фінансової спроможності за підсумками 2023 року [19].

Таблиця 2.1 - Динаміка змін рейтингових позицій територіальних громад (2023/2021).

Рівні спроможності територіальних громад	Загальна кількість територіальних громад з відповідним рівнем спроможності		Динаміка змін	
	2021 рік	2023 рік	Кількість	У відсотках
Високий	436	495	59	113,5%
Оптимальний	335	314	-21	93,7%
Задовільний	263	200	-63	76,0%

Низький	271	247	-24	91,1%
Критичний	133	182	49	136,8%
	1438	1438		

Робимо висновок, що важливо постійно вдосконалювати підходи до формування державної регіональної політики та політики відновлення регіонів, особливо у контексті конфліктних та прифронтових зон. Розроблення та впровадження механізмів підтримки територіальних громад у таких зонах гратиме ключову роль у стабілізації ситуації з місцевими бюджетами.

2.2 Порівняння місцевих бюджетів міста Суми та міста Івано-Франківськ

На 2023 рік було визначено доходи бюджету Сумської міської територіальної громади у сумі 3 227 692 844 гривень, у тому числі доходи загального фонду бюджету – 3 117 597 314 гривень та доходи спеціального фонду бюджету – 110 095 530 гривень. Видатки бюджету Сумської міської територіальної громади на 2023 рік визначились у сумі 3 324 060 504 гривень, у тому числі видатки загального фонду бюджету – 2 836 440 267 гривень та видатки спеціального фонду бюджету – 487 620 237 гривень.

Значний обсяг фінансового ресурсу бюджету Сумської міської громади передбачено на потреби сектору безпеки та оборони – 250 млн грн. Бюджет 2023 року на 65,2% складається з витрат соціальної спрямованості: сфера освіти – основний напрямком фінансування. На неї виділили 1459,9 млн грн (в тому числі освітня субвенція – 473,8 млн грн). Це – 43,9% від усіх видатків бюджету територіальної громади. соціальний захист передбачили 378,9 млн грн (11,4%) охорону здоров'я – 227,5 млн грн (6,9%)

культуру і мистецтво – 35,9 млн грн (1%) фізичну культуру і спорт – 65,1 млн грн (2%). На ЖКГ передбачено – 289,5 млн грн (8,7%) та інші напрями – 867,3 млн грн (26,1%), з них зокрема реверсна дотація (вилучення до державного бюджету) – 127 млн грн.

Якщо брати на увагу підтримку Сил оборони місцевими бюджетами у 2023 році, можемо зробити висновок, що Суми входять до ТОП-5 обласних центрів з найбільшою підтримкою.

Рис. 2.1. Ранжування міст за відсотком бюджету, спрямованого на ЗСУ

За 2023 рік до обласного бюджету міста Івано-Франківськ надійшло доходів загального та спеціального фондів з урахуванням трансфертів в сумі 3 609,9 млн гривень, що складає 100,3 % до затвердженого річного плану з урахуванням змін. Надходження податку на доходи фізичних осіб (питома вага у доходах загального фонду становить 83,3%) склали 1 451,3 млн гривень і зросли проти 2022 року на 74,3 млн гривень, або на 5,4 %. Планові показники з урахуванням змін виконано на 101,2% (+17,8 млн гривень). Податку на прибуток підприємств (крім підприємств державної і комунальної власності) (питома вага 7,4 %) надійшло 128,9 млн гривень.

Планові показники з урахуванням змін виконано на 101,9 % (+2,3 млн гривень). За результатами казначейського звіту про виконання обласного бюджету за 2023 рік видатків загального та спеціального фондів обласного бюджету проведено на суму 3 657,5 млн гривень, у тому числі: по загальному фонду – 2 546,4 млн. гривень, по спеціальному – 1111,1 млн гривень. Видатки соціального спрямування у видатках загального фонду складають 68,1 % (1 734,2 млн гривень).

Обсяг видатків по захищених статтях склав 1 377,6 млн гривень або 54,0%, з яких:

на виплату заробітної плати спрямовано 756,4 млн гривень (54,9 %);

на оплату комунальних послуг та енергоносіїв – 96,2 млн гривень (7%);

на дослідження і розробки, окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм – 311,7 млн гривень (22,6%);

на інші захищені статті – 213,3 млн гривень (15,5%).

Рис. 2.2. Структура видатків загального фонду бюджету Івано-Франківської міської територіальної громади

На фінансування регіональних цільових програм затверджених обласною радою в обласному бюджеті на 2023 рік (з урахуванням змін) передбачено 1 167,3 млн грн., з яких станом на 01.01.2024 року профінансовано 1 125,7 млн грн. або на 96,4%, у тому числі на заходи, пов'язані з обороноздатністю держави та інші потреби Збройних Сил України – 238,4 млн. гривень.

2.3 Оцінка ролі державних банків у розвитку місцевих фінансів

Найбільші банки України відіграють значну роль у розвитку місцевих фінансів та забезпеченні ефективного функціонування системи місцевого самоврядування. Банки активно співпрацюють з органами місцевого самоврядування, надаючи широкий спектр фінансових послуг та сприяючи реалізації важливих проектів регіонального розвитку[27].

Одним із ключових напрямів діяльності банків в розвитку місцевих фінансів є обслуговування бюджетних рахунків органів місцевого самоврядування. Банки забезпечують відкриття та ведення рахунків для зарахування доходів та здійснення видатків місцевих бюджетів різних рівнів. Це дозволяє органам місцевого самоврядування ефективно управляти фінансовими ресурсами, здійснювати контроль за надходженнями та видатками бюджетних коштів, а також оперативно реагувати на потреби місцевих громад.

Державні банки також надають органам місцевого самоврядування сучасні технологічні рішення для автоматизації бюджетних процесів та підвищення прозорості управління місцевими фінансами. Використання таких технологій сприяє оптимізації бюджетного процесу, зменшенню паперового документообігу та підвищенню ефективності управління місцевими фінансами.

Важливим аспектом діяльності банків в розвитку місцевих фінансів є кредитування муніципальних проектів та програм. Банки надають кредити

органам місцевого самоврядування для фінансування інфраструктурних проектів, енергоефективних заходів, розвитку комунальних підприємств тощо. Це дозволяє місцевим громадам реалізовувати важливі ініціативи, спрямовані на покращення якості життя населення та стимулювання економічного розвитку регіонів.

Окрім того, державні банки беруть активну участь у реалізації державних програм підтримки місцевого самоврядування. Зокрема, банки є уповноваженими обслуговувати кошти Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), який спрямовує фінансування на реалізацію інвестиційних проектів місцевого значення. Це забезпечує своєчасне та прозоре проходження коштів ДФРР до органів місцевого самоврядування, що сприяє ефективній реалізації проектів регіонального розвитку[2, с. 204].

Ще одним напрямом діяльності банків в розвитку місцевих фінансів є підтримка малого та середнього бізнесу в регіонах. Банки пропонують різноманітні кредитні програми для підприємців, сприяючи розвитку підприємницької активності та створенню нових робочих місць на місцевому рівні. Це позитивно впливає на зростання доходів місцевих бюджетів та підвищення економічної спроможності територіальних громад.

Великі державні банки також активно долучаються до реалізації соціальних проектів та ініціатив на місцевому рівні. Банки підтримують розвиток освіти, культури, спорту та інших сфер, що мають важливе значення для місцевих громад. Зокрема, реалізуються програми фінансової грамотності для населення, спонсоруються освітні та культурні заходи, підтримується розвиток спортивної інфраструктури в регіонах.

Важливо відзначити роль державних банків в забезпеченні доступності фінансових послуг для населення в регіонах. Завдяки розгалуженій мережі відділень та банкоматів, а також розвиненим онлайн-сервісам, банки забезпечують доступ до фінансових послуг навіть у

віддалених населених пунктах. Це сприяє фінансовій інклюзії та підвищенню якості життя місцевих громад [30].

Таким чином, державні банки відіграють значну роль у розвитку місцевих фінансів в Україні. Завдяки співпраці з органами місцевого самоврядування, банки забезпечують ефективне обслуговування бюджетних рахунків, надають сучасні технологічні рішення для управління місцевими фінансами, кредитують муніципальні проекти та програми, підтримують малий та середній бізнес в регіонах, а також реалізують соціальні ініціативи на місцевому рівні. Діяльність банків сприяє зміцненню фінансової спроможності територіальних громад, реалізації важливих проектів регіонального розвитку та підвищенню якості життя населення. Подальша ефективна співпраця банку з органами місцевого самоврядування матиме позитивний вплив на розвиток місцевих фінансів та зміцнення системи місцевого самоврядування в Україні [28, с. 272].

Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2023 рік показує значне зростання порівняно з 2022 роком (рис. 2.1). Варто зазначити, що надходження до державного бюджету також суттєво збільшилися порівняно з 2022 роком. Приріст доходів загального фонду без трансфертів (в основному податкові надходження) для місцевих бюджетів у 2023 році становить +11,0% (+43,8 млрд грн) порівняно з 2022 роком. У той же час, приріст доходів державного бюджету становить +21,1% (+212,9 млрд грн). Таке збільшення державного бюджету зумовлене значним зростанням надходжень від податку на додану вартість на ввезені в Україну товари (+44,7% або +113,1 млрд грн) та акцизного податку (+63,5% або +65,0 млрд грн).

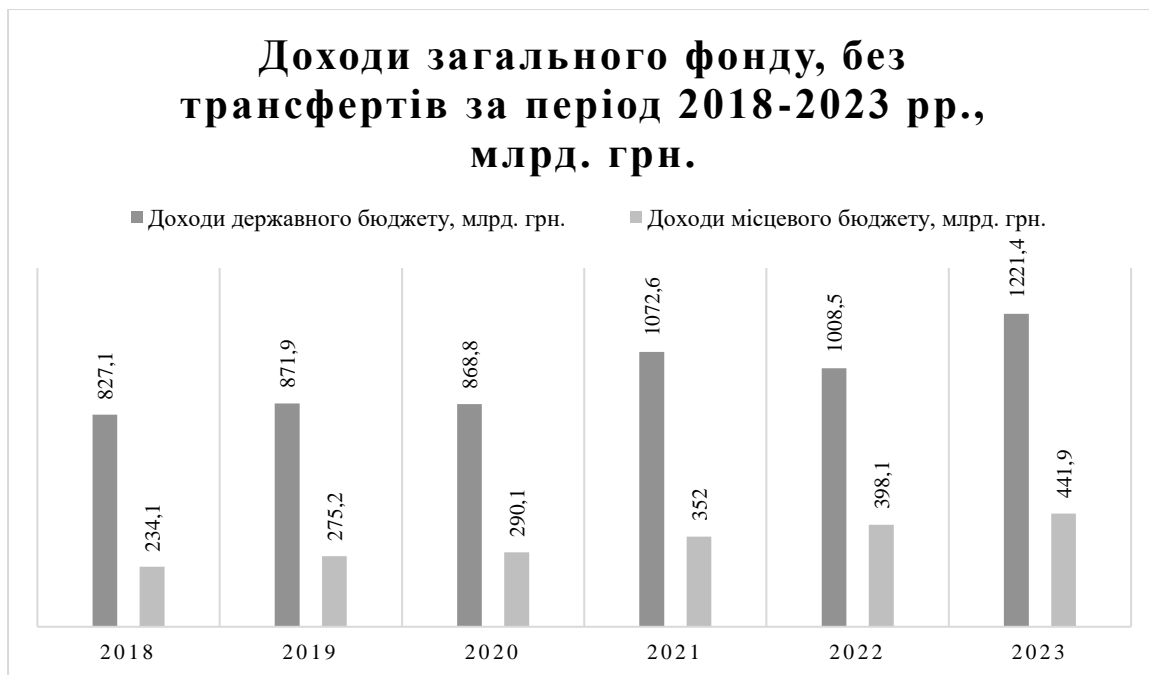

Рис. 2.3 Доходи загального фонду, без трансфертів за період 2018-2023 рр., млрд. грн.

Джерело:

Також варто відзначити надзвичайно високий приріст власних надходжень бюджетних установ, які у 2023 році становили 767,0 млрд грн, тоді як у 2021 році вони становили лише 51,3 млрд грн, а в 2022 році – 202,1 млрд грн. Фактично приріст власних надходжень бюджетних установ у 2023 році порівняно з 2022 роком становив +564,69 млрд грн.

Загалом, зростання місцевих бюджетів зумовлене збільшенням надходжень від податку на доходи фізичних осіб (+6,3% або +17,2 млрд грн), єдиного податку (+18,2% або +8,6 млрд грн), акцизного податку (+63,3% або +8,0 млрд грн) та податку на майно (+19,1% або +7,0 млрд грн). При порівнянні 2023 року з довоєнним 2021 роком приріст місцевих бюджетів складає +25,5%, тоді як державний бюджет зріс на +13,9%. Загалом у 2023 році надходження до місцевих бюджетів перевищили видатки на 5,8 млрд грн, тоді як дефіцит державного бюджету склав -1,3 трлн грн, який покривався за рахунок фінансування, зокрема за рахунок зовнішніх запозичень.

У 2017 році були прийняті зміни до законодавства, спрямовані на посилення місцевих бюджетів, зокрема бюджетів об'єднаних територіальних громад (ОТГ):

- Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального до бюджетів місцевого самоврядування» передбачено зарахування частини (13,44%) акцизного податку до місцевих бюджетів. Також встановлено щоденний розподіл акцизного податку з пального між місцевими бюджетами відповідно до визначеної частки. Це повинно сприяти фінансовому забезпеченню місцевих бюджетів та позитивно вплинути на соціально-економічний розвиток громад.

- Законом України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату» передбачено зарахування 3% рентної плати до бюджетів міст обласного значення та бюджетів об'єднаних територіальних громад за місцезнаходженням (місцем видобутку) відповідних природних ресурсів. Закон набирає чинності з 1 січня 2018 року і спрямований на розвиток адміністративно-територіальних одиниць, на території яких проводиться видобуток вуглеводнів, а також на налагодження співпраці між підприємствами нафтогазовидобувного комплексу та органами державної виконавчої влади і місцевого самоврядування.

Разом із цим, зважаючи на значний приріст надходжень до державного бюджету та скасування з 1 жовтня 2023 року податку на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержуваних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету

знизилася з 24,4% у 2022 році до 17,8% у 2023 році, що є нижчим за рівень 2015 року і відповідає показнику 2011 року (рис. 2.2).

Рис. 2.4 Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету, без трансфертів за період 2018-2023 рр., %

Джерело:

При цьому доцільно зауважити, що відповідно до завдань Бюджетної декларації на 2022-2024 роки, державна бюджетна політика щодо місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин у 2022-2024 роках буде реалізовуватися шляхом забезпечення динаміки доходів, що зараховуються до місцевих бюджетів, збереження рівня їх надходжень не нижче 20% доходів зведеного бюджету України та зменшення частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів.

При цьому, згідно зі Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1805-р, частка доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у зведеному бюджеті України на 2023 рік була задекларована на рівні 25%.

У структурі доходів місцевих бюджетів у 2022 році за видами надходжень (рис. 2.3) найбільшу частку (70,9%) склали податкові надходження – 393,5 млрд грн, а четверту частину (24,7%) становили офіційні трансферти.

Рис. 2.5 Структура доходів місцевих бюджетів України за видами надходжень у 2022 році, млрд грн.

Джерело:

Щодо власних надходжень, то з початком бойових дій 85% громад не отримали повного обсягу своїх бюджетних коштів, а кожна четверта громада, що знаходилася в зоні вторгнення, зібрала щонайменше на 50% менше доходів від довоєнних планів. Значні недонадходження спостерігалися по платі за землю (5,7 млрд грн у порівнянні з минулим роком). У березні потенційні втрати становили 38%, коли бюджети недоотримали 1,1 млрд грн. Приріст спостерігався лише наприкінці року – на 1,4%.

Внаслідок податкових пільг найбільший відносний спад зазнав акцизний податок, зокрема акциз на пальне, який у 2022 році знизився на 70,2% (6,8 млрд грн) у порівнянні із січнем-груднем 2021 року. Причиною цього стало встановлення акцизу на імпорт пального на рівні 0 євро за 1000 літрів. Протягом досліджуваного року додатний приріст акцизного податку до місцевих бюджетів спостерігався лише протягом липня-вересня за рахунок акцизу з тютюну і алкоголю. Незважаючи на те, що в жовтні ставки на пальне були частково відновлені, пов'язане з цим зростання цін не вплинуло на рівень надходжень з податку, а тільки в грудні загальні показники акцизу показали додатний приріст. Подібна ситуація спостерігається і щодо справляння місцевих податків та зборів. Якщо із запровадженням реформи місцеві бюджети зібрали на 122% більше цих податків, ніж до укрупнення, то протягом 2022 року у зв'язку із запровадженням податкових пільг, викликаних війною, спостерігається їх спад на 6,2% (з 89,9 млрд грн у січні до 84,3 млрд грн у грудні). В розрізі областей ситуація є дуже індивідуальною: у регіонах, де чисельність населення зросла за рахунок внутрішньо переміщених осіб та релокації бізнес-структур (наприклад, Львівська область), спостерігається значний приріст (в середньому на 18,0%), тоді як в інших регіонах спостерігається лише спад.

Практично половина видатків держави на споживання у 2022 році була спрямована на оплату праці персоналу, який займається у державному секторі, а також на витрати на енергоносії та комунальні послуги. Зменшення інших видатків на споживання у значній мірі було обумовлене функціонуванням державних фінансів під час воєнного стану, коли уряд отримав право вирішувати, як використовувати кошти, надаючи перевагу потребам оборони країни. Бойові дії також суттєво вплинули на функціональну структуру видатків державного бюджету України. Подані дані дозволяють зрозуміти пріоритети українського уряду протягом

тривалого періоду до початку повномасштабної війни, а також під час активних військових дій на значній частині території країни.

Таблиця 2.5 - Функціональна структура видатків державного бюджету України у 2019-2023 рр. без урахування міжбюджетних трансфертів, %

Стаття витрат	Рік					Абсолютне відхилення	
	2019	2020	2021	2022	2023	2023-2019	2023-2022
Загальнодержавні функції	20,7	15,5	16,2	7,1	16,2	-4,5	9,2
Оборона	12,7	10,3	9,7	44,0	36,2	3,6	-7,7
Громадський порядок, безпека та судова влада	17,2	13,7	13,5	14,6	12,1	-5,1	-2,6
Економічна діяльність	9,9	15,0	14,4	10,7	6,0	-3,9	-4,7
Охорона навколишнього природного середовища	0,9	0,60	0,70	0,20	0,2	-0,7	0,1
Житлово-комунальне господарство	0,02	0,03	0,02	0,03	0,04	-0,02	-0,02
Охорона здоров'я	4,6	11,2	13,2	6,5	7,3	2,7	0,7
Духовний та фізичний розвиток	1,3	0,9	0,4	0,5	0,5	-0,7	0,1
Освіта	6,8	5,0	5,3	2,63	2,7	-4,4	0,05
Соціальний захист та соціальне забезпечення	25,9	27,8	25,6	14,2	18,7	-7,2	4,5

Здійснення фінансування державних витрат на охорону навколишнього природного середовища, житлово-комунальне господарство, освіту та розвиток духовних і фізичних аспектів відбувається

за залишковим принципом. До цього переліку також частково відноситься сфера охорони здоров'я, за винятком періоду 2020-2021 років, коли відбувалися інтенсивні заходи у зв'язку з пандемією COVID. До початку повномасштабного конфлікту головними пріоритетами для української влади були загальнодержавні функції та соціальний захист та забезпечення.

Рис. 2.6 Пріоритетність державних видатків в Україні у 2019-2023 рр.

Джерело:

Отже, у країні з тривалим активним воєнним конфліктом ключовими пріоритетами владних структур виявилися витрати на соціальний захист і утримання державних органів, які забезпечують виконання загальнодержавних функцій. Ця політика призвела до необхідності повномасштабного вторгнення і, таким чином, створила загрозу для існування держави в цілому.

РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ ФІНАНСАМИ

3.1 Зарубіжний досвід управління місцевими фінансами та можливості його імплементації в Україні

Управління місцевими фінансами є важливою складовою ефективного функціонування системи місцевого самоврядування та забезпечення сталого розвитку територіальних громад. У зарубіжних країнах накопичено значний досвід у сфері управління місцевими фінансами, який може бути корисним для України в контексті реформування системи місцевого самоврядування та фінансової децентралізації[7].

Одним із ключових аспектів управління місцевими фінансами в зарубіжних країнах є забезпечення фінансової автономії органів місцевого самоврядування. У багатьох країнах органи місцевого самоврядування мають широкі повноваження щодо формування власних доходів, встановлення місцевих податків і зборів, а також управління місцевими бюджетами. Наприклад, у Швеції місцеві органи влади мають право встановлювати ставки місцевого податку на доходи фізичних осіб, який є основним джерелом доходів місцевих бюджетів. У Німеччині муніципалітети мають право встановлювати ставки податку на нерухомість та земельного податку, а також отримувати частину надходжень від податку на доходи фізичних осіб та податку на додану вартість.

Досвід зарубіжних країн свідчить про важливість забезпечення достатньої та стабільної дохідної бази місцевих бюджетів. У багатьох країнах місцеві бюджети формуються за рахунок як власних доходів, так і міжбюджетних трансфертів з державного бюджету. При цьому, важливо забезпечити справедливий розподіл фінансових ресурсів між різними рівнями бюджетної системи та врахувати фіскальні дисбаланси між регіонами. Наприклад, у Канаді діє система вирівнювання бюджетної

забезпеченості регіонів, яка передбачає надання трансфертів з федерального бюджету до бюджетів провінцій з нижчим рівнем фінансової спроможності.

Ще одним важливим аспектом управління місцевими фінансами в зарубіжних країнах є забезпечення прозорості та підзвітності у використанні бюджетних коштів. У багатьох країнах запроваджено механізми громадського контролю за формуванням та виконанням місцевих бюджетів, а також публічного звітування про використання бюджетних коштів. Наприклад, у Великобританії діє система публічних звітів про виконання місцевих бюджетів, які оприлюднюються на офіційних веб-сайтах органів місцевого самоврядування та містять детальну інформацію про доходи, видатки та результати діяльності місцевої влади[10, с. 95].

Досвід зарубіжних країн також свідчить про важливість стимулювання інвестиційної активності на місцевому рівні та залучення приватних інвестицій у розвиток місцевої інфраструктури. У багатьох країнах використовуються механізми державно-приватного партнерства, коли приватні інвестори залучаються до реалізації місцевих інфраструктурних проектів на умовах концесії або спільного фінансування. Наприклад, у Франції активно використовується механізм концесії для будівництва та управління місцевими об'єктами інфраструктури, такими як автомобільні дороги, аеропорти, комунальні підприємства тощо.

Впровадження зарубіжного досвіду управління місцевими фінансами в Україні потребує комплексного підходу та врахування особливостей вітчизняної системи місцевого самоврядування. Серед можливих напрямів імплементації зарубіжного досвіду в Україні можна виділити наступні[18]:

1. Розширення фінансової автономії органів місцевого самоврядування шляхом надання їм більших повноважень щодо встановлення місцевих податків і зборів, управління місцевими бюджетами та комунальним майном.

2. Забезпечення достатньої та стабільної дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок закріплення за ними частини загальнодержавних податків і зборів, а також удосконалення системи міжбюджетних трансфертів з урахуванням фіскальних дисбалансів між регіонами.

3. Запровадження механізмів громадського контролю та публічної звітності щодо формування та виконання місцевих бюджетів, а також використання бюджетних коштів органами місцевого самоврядування.

4. Стимулювання інвестиційної активності на місцевому рівні шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату, надання податкових та інших преференцій для інвесторів, а також використання механізмів державно-приватного партнерства для реалізації місцевих інфраструктурних проектів[33].

5. Посилення співпраці органів місцевого самоврядування з фінансовими установами, зокрема з банками, для залучення кредитних ресурсів на фінансування місцевих проектів розвитку та підтримки місцевого бізнесу.

6. Підвищення кваліфікації та професійного рівня посадових осіб органів місцевого самоврядування у сфері управління місцевими фінансами, а також забезпечення обміну досвідом та кращими практиками між органами місцевого самоврядування як на національному, так і на міжнародному рівні.

Впровадження зарубіжного досвіду управління місцевими фінансами в Україні потребує також відповідних законодавчих та інституційних змін, спрямованих на зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування та підвищення ефективності використання бюджетних коштів на місцевому рівні. Важливо забезпечити поступовий та послідовний перехід до нової моделі управління місцевими фінансами з урахуванням особливостей вітчизняної системи місцевого самоврядування та соціально-економічного розвитку регіонів[13].

Таким чином, зарубіжний досвід управління місцевими фінансами може бути корисним для України в контексті реформування системи місцевого самоврядування та фінансової децентралізації. Ключовими напрямками імплементації зарубіжного досвіду в Україні є розширення фінансової автономії органів місцевого самоврядування, забезпечення достатньої та стабільної дохідної бази місцевих бюджетів, запровадження механізмів громадського контролю та публічної звітності, стимулювання інвестиційної активності на місцевому рівні та посилення співпраці з фінансовими установами. Впровадження кращих зарубіжних практик управління місцевими фінансами сприятиме зміцненню фінансової спроможності територіальних громад, підвищенню якості надання публічних послуг на місцевому рівні та забезпеченню сталого розвитку регіонів України[16].

3.2 Розширення ресурсної бази місцевих бюджетів

Ефективне функціонування системи місцевого самоврядування та забезпечення сталого розвитку територіальних громад значною мірою залежить від наявності достатньої ресурсної бази місцевих бюджетів. В умовах фінансової децентралізації в Україні актуальним завданням є пошук шляхів розширення дохідної частини місцевих бюджетів та зміцнення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування.

Одним із напрямів розширення ресурсної бази місцевих бюджетів є збільшення частки власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів. Власні доходи місцевих бюджетів включають місцеві податки і збори, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та інші надходження, які формуються на території відповідної громади. Для збільшення власних доходів місцевих бюджетів необхідно[22]:

1. Розширити перелік місцевих податків і зборів, які можуть встановлюватися органами місцевого самоврядування. Зокрема, доцільно

розглянути можливість запровадження податку на нерухомість, податку на розкіш, туристичного збору тощо.

2. Надати органам місцевого самоврядування більше повноважень щодо регулювання ставок місцевих податків і зборів у межах, визначених законодавством. Це дозволить місцевій владі більш гнучко реагувати на зміни економічної ситуації та враховувати специфіку розвитку відповідної території.

3. Забезпечити ефективне адміністрування місцевих податків і зборів, зокрема через удосконалення системи обліку платників, посилення контролю за своєчасністю та повнотою сплати податків, а також застосування санкцій за порушення податкового законодавства.

4. Стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу на місцевому рівні, що сприятиме збільшенню надходжень від єдиного податку та інших місцевих податків і зборів, які сплачуються суб'єктами підприємницької діяльності.

Іншим напрямом розширення ресурсної бази місцевих бюджетів є збільшення частки закріплених доходів, тобто доходів, які передаються з державного бюджету до місцевих бюджетів на постійній основі. До закріплених доходів належать, зокрема, частина загальнодержавних податків і зборів, які розподіляються між державним та місцевими бюджетами у визначених пропорціях. Для збільшення частки закріплених доходів місцевих бюджетів необхідно[31, с. 97]:

1. Переглянути нормативи розподілу загальнодержавних податків і зборів між державним та місцевими бюджетами на користь останніх. Зокрема, доцільно розглянути можливість збільшення частки податку на доходи фізичних осіб, податку на прибуток підприємств, акцизного податку, які зараховуються до місцевих бюджетів.

2. Забезпечити стабільність та прогнозованість надходжень закріплених доходів до місцевих бюджетів, що дозволить органам місцевого

самоврядування більш ефективно планувати свою діяльність та реалізовувати довгострокові проекти розвитку територій.

3. Удосконалити механізм горизонтального вирівнювання бюджетної забезпеченості територіальних громад, який передбачає передачу частини коштів від бюджетів з вищим рівнем дохідності до бюджетів з нижчим рівнем дохідності. Це дозволить зменшити диспропорції у фінансовій спроможності різних громад та забезпечити більш рівномірний розподіл фінансових ресурсів.

Ще одним напрямом розширення ресурсної бази місцевих бюджетів є залучення альтернативних джерел фінансування, таких як кредитні ресурси, грантові кошти, приватні інвестиції тощо. Для цього необхідно[23]:

1. Розвивати співпрацю органів місцевого самоврядування з банками та іншими фінансовими установами для залучення кредитних ресурсів на фінансування місцевих проектів розвитку. Зокрема, ПриватБанк може відігравати важливу роль у кредитуванні муніципальних проектів та програм.

2. Активізувати роботу щодо залучення грантових коштів від міжнародних організацій та донорів для реалізації соціально значущих проектів на місцевому рівні. Для цього необхідно підвищувати інституційну спроможність органів місцевого самоврядування щодо підготовки якісних грантових заявок та управління грантовими проектами.

3. Стимулювати залучення приватних інвестицій у розвиток місцевої інфраструктури та реалізацію проектів державно-приватного партнерства. Для цього необхідно створювати сприятливі умови для інвесторів, зокрема через надання податкових та інших преференцій, спрощення дозвільних процедур, забезпечення прозорості та відкритості діяльності органів місцевого самоврядування.

4. Розвивати механізми залучення коштів населення та бізнесу до фінансування місцевих ініціатив, зокрема через використання інструментів

громадського бюджету, краудфандингу, випуску муніципальних облігацій тощо.

Важливим аспектом розширення ресурсної бази місцевих бюджетів є також підвищення ефективності управління комунальним майном та землями територіальних громад. Для цього необхідно[12]:

1. Забезпечити повну інвентаризацію та облік комунального майна і земель, що перебувають у власності територіальних громад.

2. Розробити та реалізувати ефективні стратегії управління комунальним майном, зокрема через його приватизацію, передачу в оренду або концесію, залучення інвестицій у модернізацію та розвиток комунальних підприємств.

3. Забезпечити прозорість та відкритість процесів управління комунальним майном, зокрема через проведення відкритих аукціонів та конкурсів, публічне звітування про результати діяльності комунальних підприємств.

4. Підвищити ефективність використання земель територіальних громад, зокрема через проведення земельних аукціонів, залучення інвестицій у розвиток інфраструктури на землях комунальної власності.

Таким чином, розширення ресурсної бази місцевих бюджетів є комплексним завданням, яке потребує реалізації низки заходів, спрямованих на збільшення власних та закріплених доходів місцевих бюджетів, залучення альтернативних джерел фінансування, підвищення ефективності управління комунальним майном та землями територіальних громад. Реалізація цих заходів дозволить зміцнити фінансову спроможність органів місцевого самоврядування, забезпечити більш стабільне та прогнозоване фінансування місцевих програм і проектів розвитку, а також підвищити якість надання публічних послуг на місцевому рівні.

3.3 Підвищення ефективності та прозорості використання коштів місцевих бюджетів

Ефективне та прозоре використання коштів місцевих бюджетів є ключовим фактором забезпечення сталого розвитку територіальних громад та підвищення якості життя населення. В умовах обмеженості фінансових ресурсів органи місцевого самоврядування повинні забезпечувати максимально ефективно та результативно використання бюджетних коштів, а також гарантувати прозорість та підзвітність у своїй діяльності.

Одним із напрямів підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів є запровадження програмно-цільового методу бюджетування на місцевому рівні. Цей метод передбачає формування місцевих бюджетів на основі чітко визначених цілей та завдань, а також розробку бюджетних програм, спрямованих на досягнення конкретних результатів. Для ефективного запровадження програмно-цільового методу бюджетування необхідно[20]:

1. Забезпечити тісний зв'язок між стратегічними пріоритетами розвитку територіальних громад та бюджетними програмами. Бюджетні програми повинні розроблятися на основі стратегій та планів розвитку громад, враховувати потреби та очікування місцевого населення.

2. Запровадити систему оцінки ефективності та результативності бюджетних програм на основі чітких індикаторів та показників. Це дозволить органам місцевого самоврядування відслідковувати прогрес у досягненні поставлених цілей та приймати обґрунтовані рішення щодо розподілу бюджетних коштів.

3. Забезпечити участь громадськості у процесі розробки та реалізації бюджетних програм, зокрема через проведення громадських слухань, консультацій, опитувань тощо. Це підвищить рівень довіри населення до органів місцевого самоврядування та забезпечить врахування реальних потреб громади при формуванні бюджетної політики.

4. Підвищити кваліфікацію та професійний рівень посадових осіб органів місцевого самоврядування у сфері програмно-цільового бюджетування, зокрема через проведення навчальних семінарів, тренінгів, обмін досвідом з іншими громадами.

Іншим важливим напрямом підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів є оптимізація видатків та скорочення неефективних витрат. Для цього необхідно:

1. Провести аналіз та оцінку ефективності існуючих видатків місцевих бюджетів, виявити неефективні або надлишкові витрати, які можуть бути скорочені або переспрямовані на інші цілі.

2. Запровадити систему моніторингу та контролю за цільовим використанням бюджетних коштів, зокрема через проведення регулярних аудитів та перевірок діяльності розпорядників бюджетних коштів.

3. Забезпечити прозорість та відкритість процесу закупівель товарів, робіт та послуг за кошти місцевих бюджетів, зокрема через використання системи електронних закупівель ProZorro. Це дозволить зменшити ризики корупції та забезпечити більш ефективне використання бюджетних коштів.

4. Оптимізувати мережу бюджетних установ на місцевому рівні, зокрема через укрупнення малокомплектних шкіл, лікарень, інших закладів соціальної сфери. Це дозволить зменшити видатки на утримання надлишкової інфраструктури та спрямувати вивільнені кошти на розвиток якісних послуг для населення.

Важливим аспектом підвищення ефективності та прозорості використання коштів місцевих бюджетів є також розвиток механізмів громадського контролю та участі. Для цього необхідно:

1. Забезпечити регулярне оприлюднення інформації про формування та виконання місцевих бюджетів, зокрема через розміщення відповідних даних на офіційних веб-сайтах органів місцевого самоврядування, проведення публічних звітів та презентацій.

2. Запровадити практику громадських бюджетів (бюджетів участі), які дозволяють мешканцям громади безпосередньо брати участь у розподілі частини коштів місцевого бюджету на реалізацію проектів, запропонованих самими громадянами.

3. Створити дієві механізми громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування, зокрема через проведення громадських експертиз, громадських слухань, створення громадських рад при органах місцевого самоврядування.

4. Розвивати співпрацю органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями та ініціативними групами, залучати їх до процесу прийняття рішень щодо розподілу бюджетних коштів та реалізації місцевих програм розвитку.

У контексті підвищення ефективності та прозорості використання коштів місцевих бюджетів важливу роль можуть відігравати також фінансові установи, зокрема банки. ПриватБанк, як найбільший банк України, який активно співпрацює з органами місцевого самоврядування, може сприяти підвищенню ефективності та прозорості використання бюджетних коштів через:

1. Надання сучасних технологічних рішень для автоматизації бюджетних процесів та забезпечення прозорості руху коштів на рахунках місцевих бюджетів.

2. Проведення навчальних семінарів та тренінгів для посадових осіб органів місцевого самоврядування щодо ефективного управління місцевими фінансами, використання сучасних фінансових інструментів та технологій.

3. Розробку спеціальних кредитних програм для фінансування місцевих проектів розвитку, які відповідають пріоритетам розвитку територіальних громад та мають високу соціально-економічну значущість.

4. Сприяння залученню приватних інвестицій у розвиток місцевої інфраструктури через використання механізмів державно-приватного партнерства, у яких банк може виступати фінансовим партнером.

Таким чином, підвищення ефективності та прозорості використання коштів місцевих бюджетів є комплексним завданням, яке потребує реалізації низки заходів, спрямованих на запровадження програмно-цільового методу бюджетування, оптимізацію видатків, розвиток механізмів громадського контролю та участі, а також залучення фінансових установ до процесу управління місцевими фінансами. Реалізація цих заходів дозволить забезпечити більш ефективно та результативно використання бюджетних коштів, підвищити рівень довіри населення до органів місцевого самоврядування та покращити якість надання публічних послуг на місцевому рівні[25].

ВИСНОВКИ

Місцеві фінанси відіграють ключову роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку територій та підвищенні якості життя населення. В умовах фінансової децентралізації в Україні зростає значення ефективного управління місцевими фінансами, що потребує вдосконалення нормативно-правового забезпечення, розширення ресурсної бази місцевих бюджетів та підвищення ефективності й прозорості використання бюджетних коштів.

У роботі досліджено теоретичні засади функціонування місцевих фінансів, проаналізовано сучасний стан місцевих фінансів та запропоновано напрями вдосконалення управління місцевими фінансами в Україні.

За результатами дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Місцеві фінанси є невід'ємною складовою фінансової системи країни та інструментом перерозподілу валового внутрішнього продукту на рівні територіальних громад. Основними складовими місцевих фінансів є місцеві бюджети, фінанси комунальних підприємств, місцеві запозичення та фонди грошових коштів органів самоорганізації населення.

2. Основними джерелами доходів місцевих бюджетів є податкові надходження та офіційні трансферти з державного бюджету, а основними напрямками видатків - освіта, охорона здоров'я та соціальний захист населення.

3. Державні банки відіграють значну роль у розвитку місцевих фінансів, забезпечуючи ефективне обслуговування бюджетних рахунків, надання сучасних технологічних рішень для управління місцевими фінансами, кредитування муніципальних проектів та програм, підтримку малого і середнього бізнесу в регіонах.

4. Вивчення зарубіжного досвіду управління місцевими фінансами дозволило сформулювати пропозиції щодо його імплементації в Україні,

зокрема в частині розширення фінансової автономії органів місцевого самоврядування, забезпечення достатньої дохідної бази місцевих бюджетів, запровадження механізмів громадського контролю та стимулювання інвестиційної активності на місцевому рівні.

5. Розширення ресурсної бази місцевих бюджетів потребує збільшення частки власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів, перегляду нормативів розподілу загальнодержавних податків і зборів на користь місцевих бюджетів, а також залучення альтернативних джерел фінансування, таких як кредитні ресурси, грантові кошти, приватні інвестиції.

6. Підвищення ефективності та прозорості використання коштів місцевих бюджетів передбачає запровадження програмно-цільового методу бюджетування, оптимізацію видатків, розвиток механізмів громадського контролю та участі, а також залучення фінансових установ, зокрема ПриватБанку, до процесу управління місцевими фінансами.

Реалізація запропонованих заходів щодо вдосконалення управління місцевими фінансами сприятиме зміцненню фінансової спроможності територіальних громад, підвищенню якості надання публічних послуг на місцевому рівні та забезпеченню сталого розвитку регіонів України. Ефективна співпраця органів місцевого самоврядування з фінансовими установами відкриває нові можливості для розширення ресурсної бази місцевих бюджетів, фінансування важливих інфраструктурних проектів та стимулювання економічного розвитку територій.

Подальші дослідження у сфері управління місцевими фінансами можуть бути спрямовані на розробку конкретних механізмів та інструментів реалізації запропонованих напрямів вдосконалення, а також на вивчення кращих практик співпраці органів місцевого самоврядування з фінансовими установами в Україні та за кордоном.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беленький П. Ю., Другов О. О., Сторонянська І. З. та ін. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад у контексті адміністративно-територіальної реформи: монографія. Львів: ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України", 2021. 304 с.

2. Бондарук Т. Г., Бондарук І. С., Бондарук О. С. Переваги, позитивні наслідки та ризики бюджетної децентралізації. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. 2016. № 3. С. 38-47.

3. Вінницька О. А., Бержанір І. А., Гвоздей Н. І. Формування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 23. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/280> (дата звернення: 15.05.2024).

4. Габа І.М. «Децентралізація»- деякі плюси і мінуси / І.М.Габа // РайонІнфо.- 2014.-№1.-С.5.

5. Двігун А. О., Амбрик Л. П., Ливдар М. В. Бюджетна децентралізація в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Ефективна економіка. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7866> (дата звернення: 15.05.2024).

6. Дем'янчук О. І. Вплив бюджетної децентралізації на формування фінансового потенціалу регіону. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка". 2018. № 9(37). С. 98-103.

7. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналітична доповідь / Жаліло Я. А., Макаров Г. В., Даниляк О. О. та ін.; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2019. 115 с.

8. Дяченко С. А. Механізм міжбюджетних відносин в Україні: пріоритети, інструменти, перспективи: монографія. Київ: НДФІ, 2021. 396 с.

9. Іртищева І. О., Крамаренко І. С., Іртищев О. С., Гарагонич В. В. Місцеві бюджети в умовах децентралізації: досвід країн Європейського Союзу та України. Економіка та держава. 2021. № 7. С. 65-68.

10. Казюк Я. М., Венцел В. Т., Герасимчук І. Ф. Кращі практики бюджетної прозорості та підзвітності органів місцевого самоврядування. Київ: АМУ, 2020. 52 с.

11. Кужелєв М. О., Нечипоренко А. В. Фінансова децентралізація в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2017. № 2. С. 155-165.

12. Кузькін Є. Ю., Котляревський О. В. Зарубіжний досвід фіскальної децентралізації: уроки для України. Фінанси України. 2019. № 12. С. 63-82.

13. Левицька С. О., Карпюк О. А., Дерун Т. М. Управління фінансовими ресурсами об'єднаних територіальних громад в Україні. Фінанси, облік і аудит. 2019. Вип. 1(33). С. 68-82.

14. Лисяк Л. В., Роменська К. М. Місцеві бюджети в умовах децентралізації: досвід країн Європейського Союзу та України. Економічний простір. 2021. № 165. С. 33-37.

15. Ліснічук О. А., Літвінчук С. В. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації. Приазовський економічний вісник. 2019. Вип. 3(14). С. 333-339.

16. Луніна І. О. Формування місцевих бюджетів на основі принципу еквівалентності: шлях до ефективної бюджетної системи. Фінанси України. 2017. № 5. С. 7-12.

17. Мярковський А. І., Чугунов І. Я. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2017. № 5(115). С. 5-15.

18. Пальчук В. Е. Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації. Україна: події, факти, коментарі. 2017. № 6. С. 41-51.

19. Попри війну бюджети більшості місцевих громад зберегли фінансову стійкість – дослідження// [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/06/4/714673/index.amp>

20. Рогатинський Р. М., Тимошик Н. С., Вовк М. В. Сучасні механізми забезпечення конкурентоспроможності національної економіки: монографія. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2020. 280 с.

21. Розпорядження «Про схвалення Концепції реформування місцевих бюджетів» від 23 травня 2007 року № 308-р – за даним сайту в Інтернеті www.minfin.gov.ua

22. Сторонянська І. З., Пелехатий А. О. Ефективність використання ендogenous потенціалу розвитку територіальних громад України в умовах децентралізації. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2019. Вип. 4(138). С. 3-10.

23. Татарин Н. Б., Войтович В. В. Місцеві бюджети як фінансова база місцевого самоврядування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 23(2). С. 43-47.

24. Тулуш Л. Д., Кириленко О. П., Малиняк Б. С. Перспективи зміцнення фінансової бази сільських територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації. Економіка АПК. 2021. № 2. С. 6-24.

25. Усков І. В. Бюджетна політика в умовах реформування системи місцевого самоврядування в Україні: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ "Друкарня "Рута", 2019. 372 с.

26. Чугунов І. Я., Макогон В. Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник КНТЕУ. 2018. № 5. С. 5-18.

27. Швець В. Я. Концептуалізація сучасних пріоритетів фінансової спроможності територіальних громад. Економічний вісник університету. 2021. Вип. 49. С. 107-115.

28. Юрій С. І., Дем'янишин В. Г. Бюджет, бюджетна доктрина та бюджетна політика держави: сучасна парадигма, іманентний детермінізм, реалії і перспективи. Світ фінансів. 2016. № 4(49). С. 7-27.

29. Юрій С. М., Гасюк Р. В. Бюджетна децентралізація: європейський досвід та перспективи для України. Світ фінансів. 2016. № 3(52). С. 7-16.

30. Юрченко К., Гудзь Г. Які ризики децентралізації? / К. Юрченко, Г. Гудзь// [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/kyurchenko/article/17090.aspx>.

31. Kuzkin Y., Kotlyarevskyy O. Fiscal decentralization: experience of european countries and prospects for Ukraine. Strategies for sustainable socio-economic development and mechanisms their implementation in the global dimension: collective monograph. Sofia: VUZF Publishing House "St. Grigorii Bogoslov", 2020. Vol. 3. P. 155-166.